

KATONA JENŐ:

HÍRÜNK A VILÁGBAN

MAGYAR IRODALOM — VILÁGIRODALOM

A negyvenes években nagy és komoly vita folyt az akkori vezető magyar folyóiratban, a *Magyar Csillag*-ban *Hírünk a világban* címmel. A vita — nagy vonalakban összegezve — azzal az eredménnyel zárult, hogy a magyarság híre-neve az utolsó században 1848—49-es forradalmunk bukása, illetve még inkább az 1867-es kiegyezés után végzetesen megromlott. Társadalmunk erősen feudális struktúrája és ebből következőleg nemzetiségünk helyzete, sorsa egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy például Tolsztoj vagy Björnson elmarasztaló ítéletét magunkra vonjuk. Azután jött a hitleri hatalomnak való behódolás, minden külső és belső következményével.

Azóta két évtized múlt el és vele két évszázadra is elegendő változás, átalakulás. Az akkori, vagy aktuális politikai-társadalmi presztízsünknel ma már sokkal jobban érdekel a kérdés: mi hatolt be a magyar irodalomból, a magyar szellem legmagasabb rendű megnyilatkozásából a világirodalomba. E kérdés alatt nemcsak és nem is elsősorban a sikert értjük, hanem azt, hogy mi emelkedett irodalmunkból világirodalmi rangra. Illetve szélesebb alakban megfogalmazva mi az, ami a magyar irodalomból a goethei meghatározású világirodalom jegyében szemlélődött megragadhatja.

Európa nem sokat tudott a magyar szellemről és nem is sokat törődött azzal. Mintha még legutóbb is első irodalomtörténészünknek, Cvittinger Dávidnak, a *Specimen* írójának egykori göttingai tanáránál tartottunk volna, aki szerint a magyar nép egy nyerges vagy lovat többre becsül minden írásnál és könyvnel. Ami azelőtt a magyar irodalomból külföldre eljutott, az vagy nemzetközi piacra szánt kolportázmű, drámatechnikai mesterkedés, exportáru volt (Körmendi Ferenc: *Budapesti kaland*, Harsányi Zsolt regényei, stb.), vagy ha nem, elszigetelten és figyelem nélkül maradt.

Nehéz volna megmondani, hogy ennek a jelenségnek mi a — nem irodalom kivüli — oka. A magyar lélek igen sajtós vegyület és a magyar nyelvnek nincsen rokona Európában s alig van az egész világon. Valami távoli, idegen zendül meg benne az indogermán fül számára, ami mégis mindörökké elszakadt eredetétől. Verseinknek jó fordítása pedig alig van, s ha volna is, ki ismerheti meg igazán például Hölderlint vagy Shelley-t fordításban? Pedig, ha valahol, hát nálunk emelkedett klasszikus nivóra a versfordítás nagy művészete. A nagy lírikusok, mint Vörösmarty vagy Arany úgyszólván lefordíthatatlanok, vagy legalábbis a legzseniálisabb műfordítót is próbára tenék. Ez kétségtelen az egyik ok, de nem kizárólagos, hiszen a kicsiny norvég vagy dán nép irodalma cáfolni látszik ezt, Isbent, vagy Jacobsent mindenütt ismerik.

Nagyon lehetséges, hogy egy irodalom, amelynek egyes jelenségei a világirodalom legértékesebb részéhez tartoznak, a maga egészében csekély irodalmi jelentőségű. (Van fordított példa is, például a középkori provençal irodalom, mely ihletett a maga egészében anélkül, hogy igazán nagy alkotásai volnának). A mi irodalmunkból a világirodalom formai eredményei összegyűjthetők lennének valamely nagy műfordító által. S a tartalom, mely ezekben a műformákban kifejeződött, egy európai lélek tartalma. Irodalmunk mégsem volt valami nemzeti egyéniségünk-től idegen, arconkon álarc gyanánt viselt, hanem egy és azonos vele. Ugyanekkor mély benső egységben volt irodalmunk évszázadokon át a világirodalommal.

A magyar irodalom nemzeti jellege által érdekes új színnel és hanggal, egyes alkotóinak műveivel pedig világirodalmi értékű egyéni alkotásokkal gazdagította a világirodalmat. E két vonása közül az előbbit az irodalmi tudat és ízlés hordozta, az utóbbit zseniális egyének valósították meg. A világirodalmi jelentőséget csak mindkét tényezőnek, melyek nemegyszer harcban álltak, összeolvadása teremtheti meg, mint a magas magyar lírában, amellyel leginkább kérhetünk szót a világirodalomban, például Vörösmartyban, Petőfi-ben, Aranyban, Adyban vagy József Attilában.

Bizonyára a nyelvi nehézségen, irodalmunk sajátos karakterén túl a meg nem értettségek eddig egyik legfőbb oka az volt, hogy végzetesen elmaradt társadalmi struktúránk, egész gazdasági és társadalmi fejlődésünk elkesélt volta folytán a magyar irodalom problematikája már nem érdekelhette a Nyugatot. Sőt, ez éppen emiatt — bár alaptalanul — valami elmaradt provinciális vonást vélt benne észrevenni. Hiszen a magyar irodalmat domináló létfenntartó, politikai jelleg is, például a vele leginkább rokon francia irodalomhoz képest, már olykor anakronisztikusan hatott.

S ha legzseniálisabb alkotói, köztük a kor élén járó, de külföldön csak *Naturbuch*-nak tartott Petőfi, vagy éppen Ady, ezt eleve cáfolták is, mégis a do-

log természetéből következőleg sok olyan hangjuk, színük, vonásuk is volt, mely olykor már alig érdekelhette a Nyugatot, illetve mint József Attila esetében, a második világháború előtt, még alig érdekelhette. Ekként ránk a világirodalomban is sokáig Ady *Moritur*-jainak sorsa várt, azoknak az éle vágódott vagy ugrott magyar alkotóknak sorsa, akiket ez az akkor Kelet és Nyugat között ingó, »Komp-ország«-előre riasztott s aztán cserben hagyott, vagy éppen tragikus torzokká változtatott.

De egyes művek világirodalmi értéke egészen más feltételektől függ, mint az egész irodalom értéke. Éppen ezért a magyar irodalomnak gyakran nem azok az alkotói a legfontosabbak világirodalmilag, akik nemzeti szempontból a legjellemzőbbek. S már ez is jelzi a magyar irodalom értékének tulajdonképpeni ismeretlenségét. Hiszen az irodalom egészét csak egyes jelenségein át lehet megismerni.

Legtöbb világirodalmi értéke azoknak a költőinknek lehet, akikben az egyéni eredetiségen átízik az irodalom nemzeti jellegének értéke. Ilyenkor a költő, vagy író valóban népének világképlete. De nálunk gyakori eset, hogy éppen azoknak életműve maradt torzó s leg-hatalmasabb műveik csupán ígéret, akik ezt a hivatást hordozták. Viszont egy kis irodalomnál minden nem a róla alkotott idegen víziótól, hanem a létrejött művektől függ. Ezeknek és csak ezeknek lehet a kis népet a világirodalom magaslatára felröpíteni.

A magyar irodalom azonban tele van művekkel, amelyek mint pl. a Bánk bán, bármily mély tartalommal, lenyűgöző formában íródott, bármennyire is a magyar történelem eleven szene lobog benne, igazán csak nekünk tud szólni és így világirodalmi rangra nem emelkedhet. A kultúrd jellemzően csak szerelmi drámát lát benne és főhőséből alakítói hősszerelmezt csináltak. Ily módon irodalmunkra nagy értékeivel semmiképpen sem arányos szerep vár a világirodalomban. Jókat és Mikszáth, akiknek sikere, különösen az angol-szász világban, kétségtelen, nagy tehetségük nyilvánvaló jelei mellett mulatságosságukkal, könnyűségükkel, érdekességükkel hódítottak, tehát nem legnagyobb értékeikkel.

Madách viszont az Ember tragédiája ismeretét egyetemes emberi problematikájának köszönheti elsősorban, természetesen nagy gondolati és költői ereje mellett. Azt, hogy Nestroy majdnem szóról szóra átlopta egyik bohózatába Szigligeti *Lilomfi*-ját, vagy egyik újabb francia író Gárdonyi Géza *Ábel és Eszter*-jét, érdekes kuriózumok, de nem világirodalmi beérkezésnek jele.

Meg kell tehát vallanunk e rövid irodalmi lelkismeretvizsgálat végén, hogy irodalmunknak világirodalmi hatása és szerepe a fentiekben kívül talán csak Petőfinek Heinéra és Nietzsche-re tett hatására és József Attilának Benedetto Croce által való elismertetésére szorítkozik. S egész a legújabb időkig valóban kevés. Irodalmunk minden ismerője érdeklődve várja például, hogy milyen hatást fog tenni Vörösmartynak most megjelent 35 000 példányszámú, 640 lapos orosz fordítása.

Toldy Ferenc megkísérelte már a „világirodalom» fogalma megteremtőjének, az annyi idegen irodalom, köztük például a kicsiny szerb irodalom iránt is érdeklődő és mindenre fogékony Goethének figyelmét irodalmunkra felhívni. Hasztalan. A távoli, ismeretlen, „különös» népeket kedvelő romantika írói mind Német-, mind Franciaországban emlegették íróinkat, de többnyire járatlanul és hamis fénybe vonva őket, hiszen igazán nem ismerték, nem is ismerhették. Eppen ezért eddig a magyar irodalomnak mind hatása, mind pedig elismerése nagyon csekély volt. Most megcsillant a remény, ami már több is, mint reménység, hogy a Szovjetunióban Petőfi több száz ezres és többnyelvű, Ady, József Attila, továbbá Jókai, Móricz, Mikszáth, Tömörkény fordítása, tömegkiadása, valamint Kínában Petőfi tömegkiadása, vagy Franciaországban József Attila elíthatása nemcsak mennyiségi, hanem minőségi változást is eredményezhet. Eddig azonban nem ez volt a helyzet.

Afenti sorok irodalmi önismeretre való törekvésből születtek. Ez az, amire „örökedni a történelem» parancsa, mely az önámítást egyénben és népben egyaránt iszonyatosan bünteti. A valódi helyzet ismerete olykor bármily leverő, mégis több, értékesebb, mint az illúzió. Egy népet — Széchenyi szavával — megtartani az emberiség számára, vagy ami egyet jelent, igazán megismertetni őt vele, (egy szint megőrizni az emberiség palettáján, egy vonást megláttatni az emberiség arcán: ez irodalmunk a világgal való megismertetésének legmélyebb indítéka. Ezért nem szabad felhagynunk vele, ha késve, ha töredékesen, csonkán, ha nagy nehézségek árán is, de nem reménytelenül próbáljuk e kötelességünket teljesíteni.

